

A KÉTFÉLE NÉPESSÉG

NAGY GYULA

A Vásárhelyi-pusztát kétféle népesség ülte meg: a vásárhelyi őslakosság és a beszivárgó orosháziak. A kétféle népesség eleitől fogva a legnagyobb barátságban él egymással, de számontartják, ki a vásárhelyi és ki az orosházi. Kulturális jegyeik szemmel láthatóan eltérőek, s csábító kutatási feladat: vajon immár egy évszázad óta egymás mellett élő kétféle népesség milyen hatással van egymásra? Feladatunk az, hogy igyekezzünk magyarázatot adni arra a kérdésre, miért őrzi mindkét népesség a saját hagyományait. Véleményünk szerint ez három tényezőre vezethető vissza: A sajátos történetre, a környezet formáló erejére és magára az emberi tulajdonságok különbözőségére.

Vásárhely nem pusztult el a török uralom alatt. Sok csapás érte a várost és lakóit, de a folyamatosság sohasem szakadt meg. Az orosháziak viszont új jövevények ezen a tájon. A Nyugat-Dunántúl magyarlakta területeiről az evangélikus vallású magyar családok a kiszoruló törökök után nyomulva, a Tolna megyei Zombán éltek egy emberöltőn át. Azonban a katolikus magyar földesúr a vallásuk miatt tovább üldözte őket, mert jövedelme fokozása érdekében földjeiket saját kezelésbe akarta venni. Így aztán az életrevaló, vállalkozó szellemű szabadmenetelű árendások báró Harruckern Ferenc békési földesúr hívó szavára áttelepültek Békés vármegyébe, és 1744. IV. 24-én megvetették a mai Orosháza alapját.

Más természeti viszonyok között él századok óta a vásárhelyi ember és más viszonyokat talált itt a zombai telepes. Az óriási vásárhelyi határ nagy része legelő volt s ezért a törökvilág megszűnése után is az állattartás volt a fő jövedelmi forrás. A föld és legelőbőség, a külterjes állattartás rányomta bélyegét a lakosság mentalitására is. A jöszágtartás az embereknek nemcsak a szabadságvágyát, hanem a tétlenségi hajlamát is fejlesztette, amit már Szeremlei Samu, Vásárhely történetírója is észrevett. A tágas határ, a külterjes állattartás egy patriarchálisan gondolkozó, vendégszerető, lassúbb életritmusú embert alakított ki.

Ezzel szemben a zombai telepesek egy szűkebb területet szálltak meg, s ha az orosházi ember meg akart élni a szűk határai között, belterjesebben, intenzívebben kellett gazdálkodnia. Zombán a faluból gazdálkodtak, itt rákényszerültek a korszerűbb tanyai gazdálkodásra. A fentiekből is kitűnik, hogy a földéhség is sokkal jobban sarkalta az orosháziakat, mint a vásárhelyieket. A mostohább körülmények kialakítottak egy célratörő, fáradhatatlanul dolgozó embertípust, amely át- meg átítatódott kereskedelmi hajlammal. Az orosházi tanyavilág legtávolabbi pontja sem volt messzebb a várostól 10 km-nél és így terményfeleslegét, eladó jöszágát bármikor könnyen bevihette. Az élénk kereskedelmi élet is hozzájárult ahhoz, hogy az orosházi ember olyan, amilyen: a boldogulásért fáradhatatlanul küzdő, szorgalmas és józan fajta. A történelem sok megpróbáltatásán felnevelkedett, a mostohább körülmények miatt egy kicsit talán nehezen melegedő ez a faj, nem érzelegnek itt az emberek, hanem keményen dolgoznak. Mindkét népesség erőnyeit és fogvatékosságait mérlegelve megállapíthatjuk, hogy teljesen egyenlő értékűek, csak éppen mások. Hogy miben különböznek egymástól, azt vázlatosan bemutatjuk. Leszögezzük azonban, hogy mind a vásár-

helyiek, mind az orosháziak jellemzése főleg a Pusztán élő parasztkra vonatkozik, nem pedig a heterogénebb összetételű városi lakosságra. Nem a mai állapotot tükrözi, hanem a hagyományos paraszti élet utolsó évtizedeit.

A szegedi egyetem Embertani Intézete vizsgálata szerint a törzsökös orosházi férfi főként magas termetű (170—179,5 cm), gyakori azonban a nagyközepes, közepes és kisközepes (160—163,5 cm) termet is. A fej középhosszú vagy hosszú, és az orr pedig keskeny. A haj színe leggyakrabban feketésbarna, a szem szürkés vagy világoskék, aránylag kevés közöttük a barna szemű. A nők termete főként magas (159—167,5 cm), gyakori azonban közöttük a közepes, illetve a nagyközepes (156—158,5 cm). A fej középhosszú, középszéles, illetve széles és határozottan magas. Az arc főként széles, vagy igen széles, szélesarcúságra való hajlammal, az orr pedig keskeny. A haj főként feketésbarna vagy barna, a szemszín szürkéskék vagy világoskék, barna szemű aránylag ritka.¹ Megfigyelés szerint az orosházi férfi gyakran pocakot *ereszt* (ezeket *pohosoknak* hívták: pl. pohos Horváth stb.). Sok közöttük a hajlott. Ugyanis egy részük *hajtós* ember volt s előfordult, hogy az öt-hat fia közül egyik gacsosebb volt, mint a másik, agyondolgoztatta őket.

A vásárhelyi népességről nem készült embertani felmérés s így szubjektív véleményre szorulunk: vajon milyennek látja az orosházi szem a vásárhelyieket? A vásárhelyi ember magasabb, mint az orosházi, sok közülük a szikár, egyenesen tartású. Közöttük is előfordul a pocakosság: az Olaszok és Rostások között sok a nagy hasú, *behemót* (hatalmas) termetű. A vásárhelyi ember feje hosszúkás, legtöbb egyenes orrú ugyan, de gyakran előfordul a görbe orr is. Legtöbb vásárhelyi férfi haja, szeme barna. Közöttük több a pirosposztság arcú, míg az orosháziak között sok a fakó.

A vásárhelyi nők is általában magasabbak és hosszabb arcúak, mint az orosháziak, hajuk, szemük barnább és feketébb. Juhász Nagy Vilmos orosházi származású felesége megfigyelése szerint az országuiton is meg lehet ismerni, hogy a kocsin vásárhelyi vagy orosházi asszony ül-e. A vásárhelyi kocsikon testes, pirosposztság, tarkabarka kendőbe burkolt menyecskék ültek. Még idősebb korban is tarka ruhát vettek magukra, és virágos fejkendővel kötötték be a fejüket. Az orosházi asszonyok sokkal hamarabb öltöztek feketébe, vagy legalábbis sötét színű ruhába. A vásárhelyi asszonyok keze bársonyos, míg az orosháziaké sokszor kérges, ugyanis az orosházi asszony a földön is dolgozott. A vásárhelyi nők hevesebbek s a férfiak pedig menyecskésebbek, mint az orosháziak.

Sokan hallottak a vásárhelyi népesség török beütéséről. Dani András közlése szerint a törökvilágban egy török martalóc csapat meg akarta sarcolni a várost. Az előljárásság alkudozni kezdett a törökkel, s végül is abban állapodtak meg, hogy minden katonának küldenek egy nőt. Nosza, felöltöztették a szolgálólányokat és a cigánylányokat, és azokat küldték a törököknek. Úgy mondják, hogy a jellegzetes Oláh, Rác, Török, Tatar nevek akkortájt jöttek divatba. A város még segélyt is adott egyik-másik „mögösött” nőnek.

A vásárhelyi emberek lelkivilágát Németh László mérte fel mesteri módon, bemutatva azokat a sajátosságokat, amelyek a vásárhelyi tanulóifjúságot megkülönböztetik a pesti vagy akár az orosházitól is. Ami találó a tanulóifjúságra, találó a felnőttekre is.

„Milyenek ismerem én a vásárhelyi diákot? Hogy szorgalmas lett volna, azt nem lehet ráfogni; sőt néha, főleg dolgozatírásnál bámulatba ejtett a sok álmunka, csalafintaság, amellyel a megkívánt igazi erőfeszítést megkerülte. De erögazdálkodásukban volt valami lírikusi: a főlhalmozott renyheség, ha valami beléjük kapott, nagy tanulóházakban robbant ki. Jellemet, amely szigorú nevelésű korán szerzett elveken alapult, nem sokat találtam közöttük, de annak az illojális pimaszságnak sem volt nyoma, amelyekből pesti iskolákban már kaptam izelítőt. Fényes szemükben, cigányos modorukban mosolygó paktum ült a közös munkakerülésre, de a szép dolgokban való részvételre is. Volt bennük (mint már leírtam) valami bennszülött báj, amely nem csak lekenyerezett, de remeklésre is sarkallt. Azonkívül

¹ Orosháza néprajza. Szerk.: *Nagy Gyula*: Orosháza, 1965. 363—364.

értelmesek is voltak, a lányok még inkább, mint a fiúk. S volt egy tulajdonságuk, amely az együttthaladást, néha az együttszárguldást lehetővé tette: erős szimat a műveltség dolgai iránt, mely ha megfelelő táplálékot kapott, zúgolódás nélkül vitte őket a tananyagon meszszre túlra is. A magyar történelemnél szívesebben hallgatták az újkor- és művelődéstörténetet. Szókratész védőbeszéde jobban érdekelte őket, mint a kötelező olvasmányok, s a kilátó ablakokon, melyeket a tudománytörténetként tanított vegytan és biológia nyújtott, szívesen néztek ki tanárjukkal együtt. Az életben, egyetemen, amennyire követni tudtam, szinte valamennyien megállták a helyüket, bár volt bennük valami romlékonyság: a környezetváltozás nagyobb veszélyt jelentett rájuk, mint „középosztályú” társaikra, akiknek pedig már akkoriban nehezebbé alakult a sorsuk.

E tulajdonságok, melyekben úgy hiszem, az egész vásárhelyi nép tulajdonságai öltöttek diáki formát, ugyanazok voltak — főként a fel-fellobbanó renyhesség s a sznobizmus egy vásárhelyi neme —, melyet értelmiségi barátaimban is megfigyeltem, s amely a város levegőjében elosztva, az idevetődő idegent, ha van érzéke rá, úgy megejtette, hogy el sem tudott menni többet, vagy ha elment, mint a meleg iszapból kiemelt, egy életen át. Pedig ebben a melegben legalább annyi közöny volt, mint érdeklődés.”²

Féja Géza pedig így ábrázolja az orosházi mentalitást: „Ha a jellemző orosházi arcot keresem, hozzá kell térnem »a mezitlábás« Kovácshoz. Az egyéni sors nála az egész közösséget tükrözi, azt vitte véghez a maga életének határán belül, amit a közösség történelmileg megvalósított. Apja még napszámos volt, az orosházi történelmi zsellérség névtelen katonája. Ő maga szabóságot tanult, tehát eleinte a parasztság polgárosodó szándéka gyúlt ki benne, illetve inkább az apjában, aki erre a pályára készítette. Tizennyolc éves korában »önkormányozó« lett, de semmije sem volt. »Jószágpártoló« ember volt azonban már akkor is, s addig tett garast garasra, míg egy tehenet vásárolt. Így kezdte. A tehen megborjadzott, a borjú s az eladott tej árából vette a másodikat. Azóta több, mint egy fél évszázad telt el, s a díszoklevelek egész serege került a falára. Irma nevű tehene évi 4260 liter tejet adott. Leghíresebb bikatenyésztő egész Dél-Tiszántúl. Istállóiban cementpadlót, cementvályút, vízvezeték- és villanyt találunk. Nyitott és fedett kifutók az udvaron, szintén cementvályúval és villanyal. Egész gazdasági udvarát kitegláztatta. Minden állatvásárra feljött Pestre, s nyerte az okleveleket, de közben naponta maga fejte a felhozott teheneket, s árulta a tejet.

130 magyarholdnyi birtokot ragasztott össze a lassanként vásárolt »paskumokból« (10 000 négyszögöles darabok), amikor kész volt a »birodalom« már csaknem a nyolcvanadik évét taposta. Akkor is »meztlábásnak« hívták, mert legénykorában nagyon fényűzősszámba ment nála a lábbeli. A nyolcvanéves »kán«, aki olyan szívesen dolgozott és hódított, mint keleti ősei, »rezidenciát« építtetett, modern villát, s beköltözött. Családját azonban (felesége már rég meghalt, gyerekei felnőttek), nem hozta magával. De az öreg a villa szép, világos szobáiban üldögélt paraszti ruhában, de bőr karosszékben. Itt beszélgettünk végig egy délelőtt. „Borzasztó, hogy én mit keresztül tudtam vinni” — ez volt az állandó refrén. S az állatokról beszélt folyton, egészen megható szeretettel. „Az állatokat megilleti annyi, mint az embért”. Orosháza véleményét fejezte ki az öreg, az állatokkal való bánásmód itten meglepő embetriességet árul el, nagyobbat, mint például a munkásság iránti érzület. Nem győztem figyelni az öreg szemét: egyik jobbra néz, a másik balra, látszik, hogy minden lehetőséget célba vett életében, s amit célba vett, arra győzelmesen csapott le szívós ereje. A fiára panaszkodott, akire sokat költött, más vidékre, idegen szóra küldötte, de nem látta áldozatkészségének semmi eredményét sem. Már gyöngé volt, gyomorbadj kínozza. Vigasztaltam, hogy bizonyára valami könnyűtermészetű gyomorrontás, ő azonban hidegen és nyugodtan legyintett: „Dehogy, végelgyengülés ez, kérem.” Megdöbbsentett a lélkieréje. A következő évben már vissza is tért „földanyánkhoz”. Nem sokkal halála előtt írtam róla

² A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Évkönyve, Hódmezővásárhely, 1970. Németh László; Hódmezővásárhely 39—40.

egy cikket. Hallatlanul meghatotta, hogy az életét s arcának jellegzetes szépségét, sorsának fontosságát észrevette valaki. S a zsugorinak mondott öreg paraszt erre, s ezért többezer pengős kulturális alapítványt tett.”³

A pusztai ember tanyája is elárulja, hogy milyen származású család lakja. Marton István megfigyelte, hogy a vásárhelyi ember közelebb építette tanyáját egymáshoz, mint az orosházi. Az orosháziak úttól, szomszédától inkább távolabb építkeztek. (A sertészvész elleni védekezés egyik módja volt ez — mondják.) Dani András cinkusi gazda úgy tapasztalta, hogy az orosházi ember jobban félt a víztől, mint a vásárhelyi, ezért tanyáját általában a partos részre építette. A vásárhelyi a vízhez közelebb tette, mert a vízjárta részen legelő volt. A vásárhelyi jobban a jószágartásra, az orosházi a szemtermesztésre rendelkezett be, ezért a vásárhelyi ember tanyája körül nagyobb gyöp volt. Az orosházi is hagyott legelőt, csak jóval kevesebbet. A vásárhelyi gyakran bekerítette a gyöpöt, s a jószág mellé nem állított pásztort, az orosházi legfeljebb a tanyaudvart kerítette be, s kanászt fogadott.

A Pusztán a tanyákat általában fehérre meszelték. A vásárhelyi asszony gyakran sárgára meszelte a tanyát és a mellékhelyiségeket, az ajtókat, a házeleje oszlopát, deszkáját vörösre, ritkábban barnára festette. Különösen a sziken néha a lakóépületet csak sárgafölddel meszelték be, a melléképületeknél pedig ez gyakori volt. A sziken még néhány olyan épületet, főleg melléképületet is lehet látni, amelyet tapasztottak, de nem meszelték. Az orosházi asszony csak nagyon ritkán hagyta a polyvást vagy a kocsiszínt meszeletlenül. Ámbár Szentí Tibor szerint az, hogy a szikes földön a tanyát bemeszelték-e vagy sem, nem attól függött, hogy melyik népeség lakta, legfeljebb szikes földre az orosházi nem ment.

Az agyagos vályog jól bírta az időt. Dani András 1915-ben kocsival ment Vásárhelyre. A szikre hajnalban ért, s az út mellett furcsa csomókat vett észre: vályogcsomók voltak. Az eső mosta és felületén a törek fehér lett. Majd 20 év múlva arra járva, ugyanezt a vályogcsomót látta: csak a felső sor vékonyabb volt.

Elgondolkoztató, hogy a Pusztá kellős közepén, ahol az egyik tanyában vásárhelyi, a másikban orosházi származású családok élnek, a tanya egyes részeit ki-ki a szüleitől tanult nevekkal jelöli: ha a szobában *nagygerenda* tartja a *kisgerendákat*, akkor a család vásárhelyi származású, ha a *fiókgერენდákat* pedig *mestერგერenda*, akkor feltétlenül orosházi. A *szelemént* tartó szerkezetet a vásárhelyiek *kecskelábnak*, az orosháziak pedig *ollólábnak* hívják.

Még a tanya körüli takarmány is elárulja a gazda származását. Általában a vásárhelyi embernek csinosabb kazlakban állt a takarmánya. A szikes földön kevesebb gabona termett és a szalmát, töreket, polyvát jobban megbecsülték, ezért gondosabban rakták össze. A vásárhelyi ember a *rakotmány* mindkét végébe *papot* (szalmafonattal díszített karó) dugott.

A pusztai ember családi neve is megmutatja, hogy gazdája hova tartozik. Törzsökös vásárhelyi családnevek: Bánfi, Fejes, Héjja, Juhász, Kenéz, Kérdő, Kokovai, Kotormán, Maczelka, Maksa, Miklós, Mónus, Mucsi, Nánai, Olasz, Oravec, Rostás, Szakács, Szántay, Udvari, Tárkány Szűcs, Tunyogi, Zsarkó stb. Jellegzetes orosházi családnevek: Ádász, Ágoston, Éliás, Fehér, Fekete, Gombkötő, Gyömrei, Győri, Iványi, Jankó, Kunos, Rajki, Rajos, Rideg, Séllei, Sin, Sinkó, Sitkei, Strincz, Szita, Szemenyei, Szula, Torda, Verasztó stb.

Miután mindkét településen gyakran sok azonos családnevű él, legtöbbször megkülönböztető nevet adtak. Vásárhelyieknél: *dongó* Juhász, *elnök* Juhász, *ferdi* Juhász, *kupó* Juhász, *móré* Juhász, *nagy* Juhász, *dombi* Kis, *takaros* Maczelka, *csődörös* Mónus, *tejfölös* Nagy, *tűs* Rostás, *dumó* Szabó, *gójás* Szabó, *sugár* Szabó, *nyivákoló* Szabó, *gójafészkes* Tóth, *vadász* Tóth, *elnök* Udvari, stb.

A katraci határ részben lakó 14 Juhász közül az egyik a barna arcbőrű gyermekét *mórenak* (cigánynak) hívta. „Na gyere ide kis móré!” Azóta *móré* Juhászoknak hívják őket.

³ *Féja Géza: Viharsarok, Bp. é. n. 150—151.*

Orosháziaknál: *bruhó* Baranyai, *dadra* Benkő, *nyifa* Benkő, *pohos* Berta, *pinavarró* Csepregi, *pacsmag* Csizmadia, *sarki* Csizmadia, *csácsori* Dénes, *mézes* Dénes, *sonka* Dénes, *tyű* Dénes, *bársonyosságú* Horváth, *csibudi* Horváth, *karattyán* Horváth, *kudó* Horváth, *pohos* Horváth, *szilaj* Horváth, *bakeső* Kocsondi, *fakólovas* Kocsondi, *hëss* Kovács, *kakutyi* Kovács, *kacska* Németh, *bakró* Ravasz, *bëtyár* Szabó, *dudvás* Szemenyei, *fakólovas* Szendi, *jótökü* Tóth, *szutyi* Tóth, *tupic* Tóth stb.

Horváth Pálról azt beszéltek, hogy egyszer szalmával megrakott kocsija egy kátyúban elült. A lovak nem bírták kihúzni, ezért tüzet rakott a lovak hasa alá. Az egész rakomány és a lovak is elégték. Ezért kapta a *szilaj* megkülönböztető nevet. Sárközi Ferenc hallotta, hogy az öreg Szilaj nyáron a szánkó elé négy ökröt fogott, s Monorról Csákóra szánkázott, mert ott aratott a család. Ugyanis az aratók a tanyából a lovakat magukkal vitték, hogy a pontos munkát követelő öreg ne tudja meglátogatni őket. Dédunokája: Juhász Nagy Vilmos szerint egyszer aratásban a fiai késő este kimentek keresztelni. Az öreg — bár már felül volt a nyolcvan — hozzálátott gereblyézni —, de a sötétben összehúzkodta a búzaföldbe beékelődő dinnyeföldön a dinnyeindákat, s vele együtt a kisdinnyeket is. Valószínű azért kapta a *szilaj* nevet, mert nagyvérű volt, s még öregkorában is szilajul dolgozott.

Sokszor a keresztnév is megmutatja viselője származását. Az orosházi ember fiát Ernőre, Flóriánra, Samura vagy lányát Lídiára, Rebekára sohasem keresztelte, viszont a vásárhelyieknél ezek igen gyakori nevek. Jellemző az őslakosságra, hogy az idősebb embereket is becenevükön szólítják. Füvesi Mihály már régen túl van a 90. évén, de a környék csak Füvesi Miska bácsiként emlegeti. Ha az orosházi ember kitöltötte a katonaidőt és megnősült, nem szerette, ha becenevén szólították. Az orosházi ember, ha a beszélővel távoli rokonságban van, nem a nevéen szólítja, hanem *sógorozza*: „Sógor úr!” Az idegent pedig *szomszédnak* szólítja.

Leggyorsabban és legbiztosabban a beszédjükéről lehet megkülönböztetni a kétféle népességet. Köztudomású, hogy a vásárhelyiek ő-vel beszélnek, az orosháziak pedig sok szóban zárt é-t használnak. A kétféle lakosság nyelvével, azok összehasonlításával a következő fejezetben foglalkozunk.

A pusztai ember ruhája is elárulja viselőjét. Öltözködésüket külön fejezet tárgyalja, ezért itt csak a megkülönböztető ruhadarabokat mutatjuk be. Ha a férfi előtt kötő van, akkor biztos, hogy orosházi származású. Az első világháború előtt az orosháziak *félkötőt* hordtak, ún. Feldmayer törökös mintájú festőből. A világháború után kezdtek el hordani a *mejjeskötényt*. Egyszínű kékfestőből készítették, ezért *kikköténynek* is hívták. Az orosházi ember a tanya-, vagy ház körül mindig kötőben járt, s az idősebbek még most is. Ha meleg volt, gatyára vetkőztek, de a kötő nem maradhatott el. A vásárhelyi férfi csak nagyon ritkán kötött maga elé félkötőt. Ugratta is az orosházit: „Hallod-é hé! Má koseresztis van, tē még mindig kötőt hordasz?” (Nyáron a kosok kötőt kaptak, hogy a birkákat ne tudják felűzni).

Ha a kocsin fekete subások ültek, akkor azok vásárhelyiek, ha pedig fehér subások, akkor azok orosháziak voltak. Ennek magyarázata a következő: Az orosháziak nem nevelték, hanem vették a birkákat. Az első világháború előtt majdnem minden gazda tavasszal az *oláj* pásztoroktól 6—8 birkát vett. Már az induláskor kevesebb fekete birkát hajtottak a pásztorok. Útközben a fekete birkákat elkapkodták, s mire Orosházára alá értek, már csak fehér birka maradt. Ellenben a vásárhelyiek nevelték a birkát és mindig került annyi fekete, hogy abból készítették a subát. A fekete suba sokkal értékesebb. Herczegh Mihály szíves közlése szerint a sámsoni határban fekvő Cserepes környékén, amely a Barackosi pusztarész közelében van, egyes családoknál a fekete suba csak a gazdát illette meg, míg az asszonyoknak fehér subájuk volt. A két világháború között a módosabb orosházi parasztok lányuknak fekete subát adtak hozományba.

A Pusztai munka végzése szempontjából is két táborra oszlik: a serényebb orosháziakra és a lassúbb kézjárású vásárhelyiekre. Az orosházi igyekvőbb, dolgozóbb, mint a

vásárhelyi. Az orosháziak között sok volt a *hajtós*. Az öreg fakólovas Kocsondi részes munkásai egy ideig nem jöttek rá, hogyan lehetséges, hogy az öreg mindig pontosan 3 órakor kelti fel őket ezért meglesték. A *gádor* előtt egy vesszőkasban ülve aludt. Amikor mélyebben *elbóbiskolt*, eldől és felébredt. A csillagok állásából látta, hogy hány óra van. A munkások egyszer észrevétlenül kitámasztották a kast, és az öreg csak akkor ébredt fel, amikor a nap már a hasára sütött. Az öreg éjjelre beköltözött a tanyába, és nem keltette többé fel őket. De a munkások is hajtották magukat. Előfordult, hogy takaráskor, nyomtatáskor fejük alá téglát tettek, hogy ne aludjanak mélyen, s amikor felkeltek, még langyos volt az ing nyakába dugott pipa. Az orosháziak a földszerzés megszállottjai voltak. A szomszédos falvak határába mélyen benyomultak, Királyság, Pusztaföldvár, Csanádapáca, Bánhegyes stb. határának egy részét az orosháziak vették meg. Az orosházi paraszt nemcsak a karjával, hanem az eszével is dolgozott. Kupectempó szorult beléjük, s hogy jobban boldoguljanak, adtak-vettek: terményt is, de főleg jószágot. Előfordult, hogy elmentek Kunágotára, Battonyára kukoricáért, és nem Orosházára hozták, hanem Vásárhelyre vitték mert ott néhány fillérrel többet adtak érte.

A pusztai ember étkezésében is tanulságos a kétféle lakosságot összehasonlítani. A vásárhelyiek nagyon szerették a hasukat, minden évben több birkát vágtak és ettek meg. A tejet is fogyasztották, egy héten inkább kétszer sütöttek lepényt, mint egyszer, messze voltak piactól, és ezért nehezebben értékesíthették áruikat.

Az orosháziak közelebb lévén a piachoz, mindent értékesíthettek, kacsát, libát sok helyen csak akkor vágtak, ha tömés közben a kukorica a gégejükbe ment. A pusztai lakodalomba bevetődő egy szempillantás alatt megtudta, hogy vásárhelyi vagy orosházi a násznép, ugyanis a vásárhelyiek lakodalomra *duckalácsot* sütöttek, s peracet *csömögészték*, míg az orosháziaknál *kúcsoskalács* járta. A vásárhelyi lakodalomban legtöbbször birkapaprikást, az orosháziaknál marhapaprikást főztek. Az orosházi asszonyok a háztartás mellett a mezőn is dolgoztak, különösen nagy dologidőben. A vásárhelyi asszonyok egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán dolgoztak a földeken. A vásárhelyi asszony nem szeretett libát, kacsát tömni. Csak annyit hizlalt, amennyit levágott, a többi soványon eladta: „Éjjén a tömő is!” Fejes Márton anyja 84 évet élt, de életében egyetlen libát sem tömött, kacsát pedig csak annyit, amennyit levágott, pedig tudta, hogy a „lúdtömők görbe házat vösznek!” Ezzel szemben az orosházi asszonyok tömtek a libát-kacsát. Azonban a vásárhelyiek által lakott határrészben mindig kevesebb kukorica termett, mint az orosháziaknál.

A paraszti gazdálkodás számos területén más eljárást alkalmaz a vásárhelyi és más az orosházi. Itt csak a legjellemzőbbel foglalkozunk.

A vásárhelyi ember inkább állatokat nevelt, még akkor is, ha jó földön lakott. A lovat nagyon szerette, az arab félvért tenyésztette és sok jó *remonda* lovat nevelt a katonaságnak. A kitartóan futó lóra szükségük is volt, mert távolestek az anyavárostól. A vásárhelyiek, különösen a sziken, sok birkát tartottak.

Az orosháziak a nagyobb hasznot hajtó tehenet kedvelték. Azt tartották: „Aki a jó lovat és a menyecskét szereti, az más nadrágjából hal meg!” (Koldusbotra jut). Persze az orosházi parasztek közül is sokan szerették a lovat: *Sánta* Gombkötő Mihály kardoskúti gazda hároméves korig nem fogta be, azután is nagyon kímélte, rossz időben a daráltatni valót inkább a hátán vitte a malomba. Az igavonó nóniuszt tenyésztették, amely igára nagyon jól bevált, de nem tudott kitartóan futni. Az orosháziak rengeteg disznót hizlaltak, azért mindig kapós volt a takarmány. Az Aradi úton piaci napon kocsi kocsit ért, Almás-kamarás, Dombiratos, Kunágota, Battonya községekből a kukoricát Orosházán adták el, mert az említett községekben kevés disznót hizlaltak és a jó fekete földön sok kukorica termett.

A vásárhelyiek a sziken a gabonát *lévágták*, vagyis rendre vágták. A levágott gabona a földre hullott, villával *fölcsirkézték*, kéve nagyságú csomókba gyűjtötték, és *vontatóba* rak-

ták. A vontató alá szúrt és felemelt *kisrudakat inassal*, egy *Jancsi* nevű fával támasztották fel, hogy a *nagyrudat* aládughassák. A *bolondkocsira* került vontatót azután a *szérübe* húzták. Régebben az orosháziai is vontatóztak, de inast csak nagyon ritkán használtak. Dani András öregapja használt feltámasztófát, amit *szolgafának* hívott. Szégyellték használni, ha belereltek is a nadrágba, a két kistrudat addig tartották, míg társuk a *masinarudat* a két kistrud alá nem dugta. A Külső-pusztán az orosháziai *rávágták* a *gazt* és kéváltak. Az orosháziai között maradt néhány vásárhelyi is kénytelen volt *rávágni*, vagyis a levágott gabonát a kasza a még lábba álló gabonához támasztotta, mert a munkásai orosháziai voltak, és a vontatókat az orosházi gépek nem csépelelték el. A Belső-pusztán viszont a cséplőgépek mellé csak vásárhelyieket vettek fel, mert csak azok értettek a vontatóból való csépléshez. Az orosházi gépek is mentek a Belső-pusztára, mert ott minden munkás teljes kosztot kapott, nem kellett mást vinni, csak a bicskát, de hamarosan visszajöttek, mert nem tudtak keresni.

A vásárhelyiek — különösen a szikesebb földön — a keményebb szemű, rövidebb tenyészidejű kukoricát termelték, míg az orosháziai a jobb földeken a puha szemű, hosszabb tenyészidejű kukoricát nevelték. A vásárhelyiek mindig *tollason*, vagyis *hajason* szedték a kukoricát. Az orosháziai a századfordulóig a vállukra akasztott zsákba tisztán szedték. Három szedő után egy ember le győzte vágni a szárt. Ha a kukoricaföld nem a tanyánál volt, akkor a zsákba hajasan szedték a kukoricát, és a tanyában az öregek megfosztották. A századfordulóig Orosházán a törés férfimunka volt, ezért zsákba csak férfiak szedték a kukoricát. Fekete Sándornál a harmados, negyedes 1944-ig zsákba tisztán szedte a kukoricát. A föld végén csomókba borogatták és ott *dézmálták*, ott *részelték*. A részes munkás által rakott csomókból a gazda kiválasztotta az ő részét. A vásárhelyiek zsákot nem használtak, mondván: „Nem akarok én elferdülni!” Az orosháziai a századforduló után kezdték *hajason* szedni a kukoricát, s ekkor hagyták el a zsákot. A hajasan letört csöveket csomókba dobálták, kocsival behordták, s a tanyában a család megfosztotta. Ekkor már aszonyok, nagyobb gyerekek is törtek a kukoricát. Ha hajasan szedték a kukoricát, a családi munkaerőt jobban ki tudták használni. Esténként nagy *fosztókák* tartottak. Felkapottabb helyekre messziről is elmentek kocsival a fiatalok és nótaszó mellett éjfélig is fosztottak.

Az orosháziai egyik fő jellemvonása a takarékoság. Az orosházi paraszt általában takarékos, egy része fukar, sőt zsigoriak is akadtak közöttük. Ez a vélemény róluk a környéken általános. Az orosháziaiakat *gombócoknak*, *gombóchorotválóknak* is csúfolták. Mondják, hogy az egyszeri orosházi parasztnál a megmaradt gombóc megpenészedett, s hogy kárba ne vesszen, megborotválta, a penészt a bicska fokával lekaparta és a béres elé tette. Változata: *Pakkot* küldött az orosházi anya a katonafiának. A csomagban küldött gombócot a fiú megette, de néhány a lábában elkeveredett, s megpenészedett. Amikor rátalált a szőrös gombócra, bicskájával lekaparta a penészt, s a gombócot megette. Szabó Pál szerint a falualapítók azért ezt a lapos, részben vizes területet választották — szemben a közeli magasabb fekvésű, homokos résszel, mert a kúthoz rövidebb *ustorfát* kellett venni, s az kevesebbe került. Közelebb járunk az igazsághoz, ha figyelembe vesszük azt, hogy a laposabb részen az agyagos, szikes földből erősebb falat lehetett *verni*, mint a partosabb részen a homokosabb földből.

Az orosházi parasztek takarékoságáról, sőt fukarságáról szólnak az alábbi példáink: Egy orosházi paraszt és felesége 4 kishold földdel kezdte és 120 kisholdat hagyott hátra. Mindketten holtuk napjáig nagyon sokat dolgoztak, de nagyon fősvények voltak. Mondo-dogatták is, hogy vagyonukat a spórolással szerezték. Lenézték azokat, akik nem takarékoskodtak. „Ahol nagy a tisztaság, ott nagy a szegénység!” — mondták. A hasukon rengeteget „spóroltak”. Kukoricatörés előtt a soványtúrót kis fahordóba öntötték, lesózták és a kukoricatörés végére megérett. Karácsonyig „erre járt” a család és a béres is, a reggeli és a vacsora mindig az volt. Ebédre gyakran az előző évben leölt disznó füstölt húsát kiporci-

ózták és a bableves levében megfőzték. Gyakran már kukacos volt. Nyolcuknak két galambot vágott az asszony, libát csak akkor ölt, ha döglött. A kenyerek közül mindig a legrégebbit ették, hogy kevesebb fogyjon. Sok baromfit nevelt, de mindig annyit vágott, amennyi kibújt a tojásból. Egyszer néhány kispulyka és kisgyöngyös megdöglött, de másnap már ismét teljes lett a létszám. Térült-fordult, s meglett a hiány, de többet sohasem „szérezett.” Ha a béresnek új inget vett, az volt az első, hogy a fehér gombokat levágta, s helyébe használt tarkabarka gombokat varrt. Gyermeük nem volt. Szépen berendezett négyszobás lakásuk volt, de hónapszámra be se mentek, az alsókonyhában éltek le életüket.

Nem mindennapi, de jellemző az alábbi eset, melyet Nagy Juhász Vilmos gyűjtéséből ismerünk: A Sámsoni út környékén lakó orosházi ember esténként — legtöbbször vacsora-időben — átment a vásárhelyi származású szomszédjához, azok mindig megvendégelték. Idők során többször előfordult, hogy emberünk a nadrágszíjához kapott, kiment és sokára jött vissza. Egy ilyen eset után a vásárhelyiek egymás között mondták: „Ez nyilván hazaviszi a szarát!” Legközelebbi alkalommal hashajtót tettek az ételébe, s amint kiment, utána lopakodtak, és látták, hogy nem tudta elérni a mezsgyét. Miután elvégezte a dolgát — körülnézett —, az ürülék alá nyúlt és a saját földjére dobta. Ha szélsőségesek is ezek a példák, a lényegre jól utalnak: minden erővel, minden eszközzel gyarapodni!

A vásárhelyiek között is akadtak fukarok, de nem olyan nagy számban, mint az orosházaiak között. Juhász Nagy Vilmos mesélte, hogy a Mátyáshalom körül lakó öreg Csáky-nak annyi tanyája volt, ahány unokája. A Komlói úton kívül is volt nagy darab szántóföldje, melyen csak istálló volt. Amikor a béresek ott dolgoztak, takarmányt és szerszámokat vittek magukkal. A gazda időnként felkereste őket, s ételmezt, és a taligakerekek kenéséhez hájat vitt. Egy alkalommal már messziről hallotta, hogy a taligák éktelenül nyikorogtak, és megkérdezte a béreseket, hogy miért nem kenték meg. „Igön ám, csakhogy gazdram a könyérhöz mindig csak süttököt hozott, mink asztán mögcseretük őket! A hájat mögöttük, a süttökkel pedig bekentük a taligát!” A koszt azután megváltozott, de nem is nyikorogtak az eketaligák.

A vásárhelyiek egyik fő jellemvonása a vendégszeretet. A környéken közismert, hogy a vásárhelyiek általában barátságosabbak, vendégszeretőbbek, mint az orosházaiak. A vásárhelyiek esténként — különösen télen — szeretnek *bandázni* — A vásárhelyi emberek tanyái között csapás van. Az orosházaiak kevesebbet *szomszédolnak*, sőt azt sem szeretik, ha valaki a földjükön keresztül megy. Kersmayer is azt mondta a szomszédjának, amikor az a földjén keresztül ment: „Méném a mézsgyén mégy?!” Dani András négy orosházi származású pusztai emberrel ment Vásárhelyre, hivatalos ügyek intézésére. A város szélén Lada Gáspár háza után érdeklődtek, mert ott szándékoztak kifogni. Kérdőzködés közben egy öreg gazda már nyitotta is a nagykaput: „Séhova sē mönnyenek!” — mondta, a lovaknak helyt adott, megetette őket, s a pusztaiaknak ebédet főzetett. A vásárhelyi „könnyebben” fogadja az idegent, mint az orosházi. Voltak azért a vásárhelyi emberek között is rátartiak, gögősek, csak kevesebben, mint az orosházaiak között. Az egyik fecskésparti — vásárhelyi származású gazda — azt tartotta, hogy „negyven holdtól kezdődik az embőr,” s ezt sokszor hangoztatta is.

A kéregető cigányokat a vásárhelyiek jobban emberszámba vették, mint az orosházaiak, s mindig adtak nekik enni valamit. A vásárhelyiek megkérdezték őket, mikor orosházi ember tanyájából érkeztek: „Kaptatok-é a szomszédban valamit?” „Elkúttak bennünket, hogy nekik sincs, hogy a görcs húzza a sarkukat a nyakukba!” — átkozódtak a cigányok.

Mondják, hogy a kocsmában is meg lehet ismerni a kétféle embert. A vásárhelyiek kocsmásabbak, jövet-menet nemigen kerülték el a kocsmát. Fejes Márton befelé is, kifelé is mindig megitta a maga három deci borát. Aki a kocsmában 2—3 deci tiszta bort kért, az bizonyosan vásárhelyi. Azt tartják, aki sok vizet iszik, *vizibornyú* nő a hasában. Gyakran fizettek másnak. Sokkal szebben mulattak, mint az orosházaiak. Ha két-három vásárhelyi

összetalálkozott, sokszor az egész napot a kocsmában töltötték. Az orosháziak általában nem kocsmások, ha mégis bevetődtek oda, megitták a féldecijüket és mentek dolgukra. Ritkán daloltak, és nem nagyon fizettek másnak. Ha a vásárhelyi tele volt pénzzel, hallgatott, az orosházi pedig kikiabálta.

Igyekezünk a Puztán élő kétféle népesség legszembevetőbb vonásait feltüntetni. Nem hisszük, hogy a bemutatott különbségek elegendők a vásárhelyi és az orosházi típus tökéletes megrajzolásához, mégis úgy véljük, fejezetünkkel felhívjuk kutatóink figyelmét, hogy az egymás mellett élő, elütő tulajdonságokkal rendelkező népcsoportok tanulmányozása rendkívül hasznos és érdekes. Fontos a tanulmányozásuk, mert a nivellálódás feltartóztatatlan. Tudjuk, hogy a megállapításaink csak általában közelítik meg az igazságot, így természetesen a vásárhelyiek között is sok a keményen dolgozó paraszt, és az orosháziak között is sok a vendégszerető. A kétféle lakosság egy-egy jellemző tulajdonsága csak arányában tér el egymástól. Azt is hangsúlyozzuk, hogy a kétféle népesség a legteljesebb békében és barátságban él egymással. Nem is olyan könnyű a különbséget megfogalmazni. Egyik legkitűnőbb adatközlőnk: Szántay István mondta: „A vásárhelyi és az orosházi embőrt mög lehet ismerni, hogy miről, nem tudom mögmondani. Más a formája, más a mozgása az egyiknek és más a másiknak. Az embőr csak érzi, hogy ez az embőr olyan tipikus vásárhelyi, a másik pedig olyan tipikus orosházi.”